

REMÉNYI JÓZSEF TAMÁS

„Számoljuk meg a világot”

A *Semmiesetről*

Kemény István 2006-os verseskötete (*Élőbeszéd*) a pálya csomópontja. Az „el is vagyok veszítve, meg is vagyok találva” pillanata (*A kesztyű*). Hogy ez a pillanat számvetés és költői eszköztár tekintetében mit hozott, azt a kötet reprezentatív, nagy verseinek elemzéseivel a recepció jócskán (örömteli módon) átfésülte. Van azonban *valami*, amit nemigen vetettek egybe e líra önnön hívószavaival.

Ez a „valami” *A semmieset*.

Többen hosszúversként aposztrofálták, holott pusztán azért, mert „hosszú”, nincs köze a nyolcvanas-kilencvenes évek magyar lírájának egyik meghatározó és karakteresen saját jegyeket hordozó műfajához. A kötet szerkezetében hangsúlyos helyen álló művet Guillaume Métayer „lenyűgöző verses mesének” tartja,¹³ Ferencz Győző tulajdonképpen az *Élőbeszéd* kulcsversének látja,¹⁴ Angyalosi Gergely szerint, akinek pedig több baja is van a kötettel, ez „igazi remeklés”,¹⁵ Margócsy István viszont éppen ellenkezőleg, egy nagy feszültséggel áthatott, kitűnő kötet egészéhez képest elmarasztalja: „talán csak *A semmieset* lóg ki a sorból, melynek túlabstrahált jellege a többi vers fényében kifogásolható”.¹⁶

Egyetértek Angyalosival és egyetértek Margócsyval: *A semmieset* remeklés – és „kilóg”, azonban ez nem színvonalasést jelent, hanem egy korábbi – az *Élőbeszéd* verseiben-hangvételésben is érvényesülő – költészeteszmény abszurditásig vitele. Felidézi azt a korai Kemény-korszakot, amelyről szólva minden kritikus a tudatos rontás, szándékolt esetlenség paradoxonaival foglalkozott. Közmegegyezés szerint: a modernitás utáni radikális *zuhanás* és a modernitás nyitányának etikai-filozófiai *kapaszkodása* látszott egyazon költői gesztusokban. Ezekhez képest *A semmieset* új-esetlenség, amelyhez Kemény a saját hagyományából merített. Absztrakciója pedig nem túl, hanem innen van: a mítoszkezdemények nominális fogalmazásmódja határozza meg, amely egyben összecseng a gyermeki megnevezések (Keménynél kezdettől őrzött) közlés-logikájával (például: „a vadászgépek pilótái tévedésből / vaskeresztesek”; *Az esős időszak alatt tett kissé nyomasztó utazásra emlékszem most vissza*, 1982. [már a cím is...]) Ideológiák vesztette korban (tudom, untilig hivatkoztunk már erre, de elhagyhatatlan) ez biztonsággal (kockázattal) vállalható halmazállá-

13 Métayer, Guillaume: *Kemény István és a történelem*. In: (Balajthy Ágnes – Borsik Miklós szerk.) *Turista és zarándok. Esszék és tanulmányok Kemény Istvánról*. JAK+Præ.hu, 2016.

14 Ferencz Győző: *A kétszer kettő józansága*. In: *Az alany mint tárgy*. L'Harmattan, 2014.

15 Angyalosi Gergely: *Hol a költészet mostanában?* Holmi, 2007. 6. (Nem egészen jelentés nélküli az egybeesése e kritika címadása és Ferencz Győző korábbi esszékötetének címe között; rjt)

16 Margócsy István: *Számadás és/vagy panasz*. In: *Eleven hattyú*. Kalligram, 2015.

pot. Művészi, mondhatni ismét: gyermeki bátorság kell hozzá. Az Élőbeszéd-beli tömegyilkos is „bácsi” (*Előkészítő látogatás*), „kisöreg” (*A szomszédok kara*), ami egyfelől az elpudvásodott, bűnben fogant gerontokráciára, másfelől épp e gerontokrácia által infantilizmusban tartott nemzedék(ek) tudatvilágára reflektál. A kötet Káin-ciklusa e tekintetben is egyívású *A semmiesettel*.

Feszélyező vers. Mítosz-travesztia? Allegória? Históriai ének? Példázat? Ha valóban mese, ahogy Métyayer mondja, akkor sem szépirodalmivá finomított olvasmány, nem folklór Illyés Gyula átdolgozásában, hanem valóban élő beszéd, az éppen születő forma darabosságával. A költő pályáján mindvégig kitüntetett műfaji allúzióként. A mesélő ember kötelességének érzi, hogy ritmust találjon (egyszerűt), és rímszerű csengésekkel is próbálkozik (*lényeg – tényleg, semmiségem – személyiségem* stb., stb). Ha másból nem, ezekből a parodisztikus jegyekből világos lehet, hogy a mesélő ember nem azonos a költővel: őt Kemény kedvtelve használja olyan belátások kifejezésére, amelyeknek a súlya *amúgy* elviselhetetlen. Ám ez nem szerepvers, ahogyan Kemény pályáján korábban sem a hagyományos értelemben vett szerepversekkel találkozunk. Egy folyamatosan megtartott dichotómiával van dolgunk, a bravúros képalkotásokkal operáló költő *mögött* végig ott a meg-megálló eszű magánember. (Egyetlen példát: 1994-es csodálatos versében, a *Nagymonológban* végig ez a kettős történelem- és énszemlélet működik.) Az eljárásmodra az életmű egészét illetően Lapis Józsefnek van egy pontos igéje (kurzíválom): „... a referenciákat, rétegeket úgy *mázo*lja föl a szövegben, (...) hogy az olvasó azt érezze, itt olyan titok lappang, amellyel neki dolga, feladata van”.¹⁷

A vers címében a *semmieset*, így, egybeírva, csonkolt szó, rag nélkül nem létezik (fellengzősen fogalmazva akár hapax legomenonnak is titulálhatnánk). Valójában a Semmi esete vagy legalábbis a Semmi-eset, de akár így, akár úgy, megszemélyesítő vagy jelképszerű nagybetűvel. Ám a főhős a Nulla. Akkor miért nem ez a címe: A Nulla esete? Ó az, *akit* elhagynak a számok, tettüket utólag kesze-kusza rágalomokkal indokolva. Magyarázkodva, ahogy mifelénk akár magánéleti tetteket, akár „történelmi” bűneinket kezelni szokás... A homályban hagyott aggodalomtól a szolidaritás megtagadásán, a „nincs időnk erre” pragmatizmusán, a háritásokon és gyalázkodásokon, gúnyolódáson és ráfogásokon át a végső(nek látszó), gyilkos ítéletig. „Ahogyan az előző ciklusokban a bűnbakot Káin jelképezte, most a számok az ismeretlen nulla elleni összeesküvést tervezik” – írja ugyanerre máshonnan közelítve Orcsik Roland.)¹⁸ A számok tehát útnak indulnak:

*Egy, Kettő, Három és a Többi,
Csak a Nulla nem, csak ő nem,
Holnap meg fog majd együtt szökni,
Egy, Kettő, Három és a Többi,
És nem fog többé visszajönni,
Mert egyre vágyik: el innen!
Egy, Kettő, Három és a Többi,
Csak a Nulla nem, csak ő nem.*

¹⁷ Lapis József: *A néma K – a Kemény-poétika néhány vonása és a fiatal magyar költészet*. In: (Balajthy Ágnes – Borsik Miklós szerk.) *Turista és zarándok*, i.m.

¹⁸ Orcsik Roland: „és szép csendben / szörnyű idők közelednek”. *Tiszatáj*, 2006/12.

Mozdulnak, de sehová sem jutnak. A mi mesénk két statikus jelenetből áll: a magára maradt Nulla énekéből és – az állatok tanácsának mesei mintájára – a számok diskurzusából. Miről tanácskoznak? Megint csak ellentmondásos a dolog: „Vitáznak itt a semmiről se”. Egy klasszikus retorikai fogás, a perspicuitas fordítja át itt a semmi jelentését. A kezdet amúgy jámbor ahhoz képest, hogy felmérhetetlen horderejű esemény készülődik-történik: amennyiben a világ számokban kifejezhető („Számoljuk már meg magunkat!, szól egyikük, „Számoljuk meg a világot?!”, felel rá egy másik), maga a világ fordul ki magából. Ráadásul a számok nem pusztán útra kelnek: szöknek. A világ szökik, szökne önmaga elől. Ez mesélőnk helyzetjelentése, nem igényel különösebben részletező magyarázatot. Minden egész eltörött, ennyi. De a törés triviálisan halálos ismétlődése, a multiplikáció rezignáltan tudomásul vett látványa hősi pózban nem fogadható.

„A Nulla itt marad, szegényke / És várja a többi számot.” Hogy itt hagyták, még meg is érti. „Nulla vagyok, tők világos!” – a szójáték, amelyben a n(N)ulla jelentése/jelentősége kétségbe vonható, egy másik köznyelvi fordulattal így is hangozhatna: (egy) senki vagyok. Mondja is: „Alig vagyok több mint a semmi.”

A többiek szemében értékelhetetlen figura, s azt, amit mégis tesz, magamutogatásnak minősítik: „nyilván főz”, mondják, azaz megjátssza azt, hogy értük út össze valamit (alkot). De hát a Nulla valóban ezt teszi, kiderül az első versszakokból, várja vissza társait:

*A vacsorát főzi a Nulla,
A semmiből főzi ezt is,
De legalább nincs vele munka
Nincs többöm, mint a semmiségem,
Semmiségem, nullaságom
Nulla az én személyiségem*

Kezdjük az utóbbi, kétértelmű sorral. Jelenti azt, hogy ez az egyed mit sem ér, és azt is: nem akárki vagyok, pótolhatatlan, magával a Nullával azonos. Ez visszamenőleg is módosítja a bemutatkozást: „Nulla vagyok”, és ez az utóbbi értelemben is „tők világos”. Ugyanez vonatkozik a „semmiség” kifejezésre is. Amit birtokol, amiként mutatkozik, az a legcsekélyebb figyelemre sem méltó, ugyanakkor: a mivoltja maga a semmi, és az bizony a teremtésben nélkülözhetetlen tényező. Csak a Nullával képzelhető el (a) Minden. A nulla nélkül, a semmi nélkül a világ nem fogható be. (Ennek ontológiai kifejtését most mellőzhetjük.) Igaz, státusza megingott, a számok hátrahagyták, cserbenhagyták, rejtély, valamiféle véletlen, hogy majd mégis visszafordulnak hozzá. A titok megvallása (csak egyetlen példát említve) az *Udvári bolond egyedül* (1999) okfejtésével azonos gyökerű:

*Mi ketten együtt
tudunk egy titkot, tudunk
egy pontot, ahonnan
Mozdítható minden, ahonnan
ki lehet forgatni bármit – és nem
érdekel minket, szomorú
kincsem, ép eszem.*

*A nullát érezzük, mint plusz és mínusz,
ahogy a szarvasgombát a disznó,
ahogy herélt a háremet, ahogy
hőmérő a lázat, színész a náci
tisztelet és végtelent a bandza – és nem
tudjuk használni, szomorú
kincsem, ép eszem.*

Az ebből fakadó csódtól kifürkészhetetlen módon a gondviselés menti meg praxisunkat, profán (megint csak azt kell mondanunk: gyermeki) világmagyarázat szerint: A *semmieset* szerzője jobb híján anyagi lelkiismeretet emleget. Valami irreálisból eredő sugalmazást. Egy régi ambíció érvényben maradását („lelket önteni” a lelkiismeretbe; *Az élő lelkiismeret*, 1999)

Ismerünk tehát egy pontot, „ahonnan mozdítható minden”. Mint A *semmieset*ből megtudjuk, a Nulla ágya pont alakú.

A többiekre főző Nulla ugyanakkor, nem kétséges, a látható alapanyagok nélkül, pusztán a képességeire hagyatkozva (a semmiből) valamit létrehozó, közösségben gondolkodó ember. Nem húzom ki ezt (brrrr), sőt meg is toldom: maga a (mindenkori) költő. Ne feledjük, némi öniróniával: szegényke. Akinek álmái vannak („túl szomorúak”). Az őt érő szidalmak sorában a Nulla a „hisztis, rossz színész”. S hogy az asszociáció indokoltsága felől ne maradjon kétségünk, Kemény a Nulláért visszatérés szónoki dilemmáját pofátlanul így dobja föl: „*A semmiért egészen?*” A „semmiből főzés” magának a művészetnek a misztériuma. (Újabb) rejtély, miből és miért akar valaki (a Teremtőhöz képest egy nulla) konkurálni a teremtéssel. S hogy végképp bizonyosak legyünk a vers e szólama felől: a számok idegenkednek a Nulla „tojás alakú testétől”. A tojás a létrehozatal, a megszületés és megmutatkozás esélyének metaforája.

A tojás alakú test persze nem a *Nulla* szóé, hanem a számjegyé: 0. Ahogy az 1, 2, 3 is (nagy) *betűvel* szerepel. Itt rövid kitérőt kell tennem egy korántsem esetleges párhuzam kedvéért. Hajnóczy Péter enigmatikus, lírai rövidtörténete, *A latin betűk* a mitikussá transzponált ábécével, *a megszámlolt betűkkel* Keményhez hasonlóan járt el. „A latin betűk elhatárolták, hogy egy virágzó hársfaerdőben összeülnek és kicserélik gondolataikat. A 33 latin betű.” Így kezdődik Hajnóczy (ugyancsak) remeklése ember és kultúra, ember és vegetáció egymásra vetítésével. A rövidtörténetben úgy fest, mintha a betűk külső agresszió áldozatai lennének, ám a katonák, akik *terepszínű* egyenruhát viselnek, kötelességüket hajtják végre, parancsot teljesítenek, és a harci szokásrend szerint orvos is van velük – azaz Hajnóczy világa ugyanúgy önmagát pusztítja, pusztítaná el, mint Keményé. A végkifejlet rejtélye is azonos sugalmazású: „milyen szép ma a hold”, suttogja a hársfa, és erre az esztétikai-érzelmi üzenetre, de leginkább úgy mondhatjuk: a létezés természete és hatalma szerint („az Élet él és élni akar”) a betűk feltámadnak. Megmaradnak, akár a számok, a ki tudja hogyan, valahogy mégis ösztönző humán-beidegződések vonzásában. Ahogyan rejtély (lelkiismeret ide vagy oda), mégis *miért* térnek vissza a számok Keménynél a Nullához, önmaguk lényegi eleméhez, pedig már kimondták rá a halálos ítéletet („A Nulla tőlünk megdögölhet”) „A Titok létezik, de elveszett. Létezésének tudata viszont a történelem nagy összefüggéseinek létezését is jelenti. Ha a megszólaló nem férhet hozzá ezen összefüggésekhez, a Titkot hordozó „elszabadult eposzok”

– tágabb értelemben az eltűnt kultúrák – utáni vágya akkor is megmaradhat”, összegzi Fekete Richárd.¹⁹

A humanizmus csodjének kíméletlen fölismerése és ugyanakkor a (Fekete Richárd s mások által gondosan jellemzett) illúziótlan, de megfeszített vágy valamely elhagyott kiindulópontoknak legalább az említhetőségére, sokkal jobban összeköti Hajnóczyt és Keményt, mintsem gondolnánk. Kettős portréjukat egyszer érdemes lesz megrajzolni, s ez a művelet egyértelműen az ezredforduló szemléleti-poétikai fejleményei felé, *előbbre* lökné Hajnóczyt, s határozottabban *visszakötné* Keményt egy előző korszak vívódásaihoz. A *semmieset* kapcsán itt most én is csak fölmázoltam egy közös vonást.

A szétesettségben csupán az ördög rak néha rendet (nincs benne köszönet; Kemény: *Káin éneke közelről*), egerutat az kínálhat, ha – pótcselekvésként persze – működtetjük a leltározási késztetéseinket. Ha fölleltározzuk, „megszámoljuk a világot”, mert ez azzal az átmeneti megnyugvással járhat, hogy igyekeztünk eligazodni. A modernitás utáni leltár nem igényel, sőt: nem enged hierarchiát, a leltári „tárgyak” között nem lehet eligazodni. A nyolcvanas-kilencvenes évek a nagy gyűjtés, a felmutatás korszaka. Ahogyan Hajnóczynál Brasch Izidor cipókanala, a Teremtő lebegő orgonagyökere és a kulturális giccsek azonos halmazt alkotnak, úgy Keménynél Komolyhon őszi fölmérése folyik (*A területi elv*, 1990), együtt a beköltözés vágyával egy aprólékosan végigmustrált történelmi atlaszba (*A vándorhoz ragadt föld és a földhöz ragadt vándor*, 1990). Itt „a tavasz, a nyár, az ősz, a tél külön nejlonszákokba téve” (*El*, 1992), és egyre gyűlik a reggeli lapok, a készpénz meg az emberi roncsok kupaca. „Ez itt a ragyogás. Így ragyog. / Ez itt a lebegés. Így lebeg. / Most beljebb megyünk. Így megyünk. / És itt a gépház. Ez titokzatos” (*Dél*, 1998). Mindez hosszán sorolható (leltározható) még, de a makacs láncolatra álljon itt inkább egy példa a legújabb kötetből, a *Nílusból*:

*és nekifogott szétszerelni magát
rosszra és jóra.*

*És válogatott és leltározott,
és elemzett és félrerakott,
de nem volt még kész, amikor
látszólag a semmiből
megérkezett a megpróbáltatás.
(Mítosz)*

Az egész dermesztő hiányának képzete és a szenvedélyes sóvárgás *A semmiesetben* tehát ideiglenesen nyugvópontra jut. Ám az állapot továbbra is nyugtalanító:

*(Miért mentek vissza érte végül.
Máig tűnődnek, miért is.
Az ész itt megáll és visszaszédül,
Hogy miért fordultak vissza végül.
Az éj nappalt, a nappal éjt szül,*

¹⁹ Fekete Richárd: *Kétkedő komolyság. Kemény István költői éthosza*. PhD-értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2011

*Titok van – nyitja még sincs.
Hát ezért mentek érte végül.
Ezért tűnődnek, miért is.)*

Így hangzik az epilógus. Ahhoz képest, hogy a világméretű likvidáló szándék továbbra is kísért, a rejtély csupán henye zárójelbe (mintegy lábjegyzetbe) téve szerepel, ahogy a tömeggyilkosságokat szokás elkönyvelni idővel, bűnhődés nélkül, émelyítő banalitások közepette.

A *Nullán* könyörgésétől *A semmiesetig*, a *Célszerű romok* siratójáig és tovább, Kemény István hűséges egykori ars poeticájához: „Aki tehát becsüli magát, egyetlen feladatot tűzhet ki: alkotson egyenes művet, de ismerje a kört, és ha glóriává tudja alakítani, használja fel!”²⁰

---

²⁰ Kemény István: *A gyűrű és a pálca*. In: Kemény István – Vörös István: *A Kafka-paradigma*. Széphalom, 1993.